

Ο ΓΚΑΜΠΡΙΕΛ ΤΑΡΝΤ ΚΑΙ Η ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ

Μωυσή Μπουντουρίδη

Ο Γκάμπριελ Ταρντ ως τα 1890 ήταν ο σημαντικότερος κοινωνιολόγος στην Γαλλία. Βασίλευε στην κυριολεξία σε μια αποκλειστικά Γαλλική, τα χρόνια εκείνα, επιστήμη.

Τότε ακριβώς, ανέτελλε το αστέρι του Εμίλ Ντυρκέμ, του κοινωνιολόγου που όχι μόνο διαδέχθηκε τον Ταρντ στην κορυφή της επιστημονικής αυτής πειθαρχίας, αλλά και της επιρροής σε άλλους κοινωνιολόγους, όπως και σε άλλα ενδιαφερόμενα ακροατήρια στην δημόσια σφαίρα της Γαλλίας. Σε λιγότερο από μια δεκαετία, ο Ντυρκέμ κατάφερε, όχι μόνο να εκπαρθυρώσει τον Ταρντ από τον θρόνο του και να τον καταλάβει αυτός, αλλά το σημαντικότερο να επιβάλει ένα αντιδιαμετρικά αντίθετο παράδειγμα, από εκείνο του Ταρντ, στην αναδυόμενη τότε επιστήμη της κοινωνιολογίας.

Στη συνέχεια, για περίπου έναν αιώνα, το έργο του Ταρντ βρέθηκε στην λήθη και το περιθώριο της ιστορίας. Κι έτσι έμεινε εντελώς παραμελημένο στην κοινωνιολογία μέχρι τις 2-3 τελευταίες δεκαετίες

του 20ου αιώνα που το επανέφεραν στην επικαιρότητα δυο Γάλλοι φιλόσοφοι, ο Ζιλ Ντελέζ κι ο Μπρουνό Λατούρ.

Η κύρια διαφορά του Ταρντ με/από την κυρίαρχη κοινωνιολογική παράδοση (φυσικά Ντυρκεμικής προέλευσης) μπορεί να περιγραφεί σε αναφορά με τον δυισμό μικρο-μάκρο, συστατικών-δομής, μέρους-όλου, διακριτικοποίησης-συνάθροισης, βάσης-εποικοδομήματος και, σε τελευταία ανάλυση, ατόμων-κοινωνίας.

Όχι μόνο ο Ταρντ απέρριπτε την ανεξαρτησία των μικρο-μορφωμάτων από τις μακρο-δομές, αλλά, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την κοινωνιολογία, δεν μπορούσε να δεχθεί τη συγκρότηση του οποιουδήποτε όλου σαν μια οργανική ενότητα που διεκδικούσε "αξιωματικά" την προνομιακή τοποθέτησή της σε μια σχέση πλήρους λειτουργικής ισοδυναμίας με τα στοιχεία της, με τα μέρη της, που την συνθέτουν.

Αυτό δεν σήμαινε ότι ο Ταρντ ήταν ένας απόλυτος και κατηγορηματικός ατομιστής. Ακριβώς το αντίθετο. Για την ακρίβεια, υποστήριζε ότι τα πάντα συμμετέχουν σε μια δική τους ενότητα, συγκροτούν την δική τους κοινωνία. Παντού, όχι μόνο στην ιστορία, τον πολιτισμό, την οικονομία, την "κοινωνία," αλλά και μέσα στην φύση ή και την τεχνολογία. Από τις

κοινωνίες ζώντων οργανισμών ως τις κοινωνίες των άστρων ή τις κοινωνίες του κάθε είδους στοιχείων της φύσης ή του κόσμου.

Αλλά για την Ταρντ, η συγκρότηση της πανσπερμικής κοινωνίας δεν ήταν μια αναδυόμενη ή επισυμβαίνουσα (supervenient) μορφή των όντων (υλικών ή άυλων) ή μια αναδιάρθρωση σε ανώτερο, πιο οργανωμένο, επίπεδο. Η κοινωνία, για τον Ταρντ, δεν αποτελούσε τίποτε το οντολογικά ή (πολύ περισσότερο) επιστημολογικά διαφορετικό από την ίδια την ύπαρξη των συστατικών στοιχείων της. Αντίθετα, τα μέλη μιας κοινωνίας είναι οι πραγματικές, ζωντανές δυναμικές οντότητες που κινούνται και αλληλεπιδρούν για να δημιουργήσουν και να διαπλάσουν τα ίδια κι από μόνα τους την ενότητα και την ταυτότητά των εαυτών τους, των σχέσεων τους και της κοινωνίας τους.

Παρότι ο Ταρντ, λέγοντας "τα πάντα είναι μια κοινωνία," εννοούσε, στην κυριολεξία, τα πάντα, δηλαδή, οποιαδήποτε κοινωνία με μέλη οποιαδήποτε πράγματα (οργανικά ή ανόργανα), ας περιοριστούμε στη συνέχεια στο ίδιο το αντικείμενο της κοινωνιολογίας, δηλαδή, στις κοινωνίες ανθρώπων.

Τα συστατικά στοιχεία μιας τέτοιας κοινωνικής συγκρότησης, ο Ταρντ τα ονόμαζε, "μονάδες," δανειζόμενος φυσικά την ομώνυμη έννοια του

Λάϊμπνιτς με μια όμως κρίσιμη και σημαντική οντολογική διαφορά. Ο Λάϊμπνιτς θεωρούσε ότι ήταν ο Θεός αυτός που συνέδεε τις μονάδες μεταξύ τους στη συνύφανση του όλου, της κοινωνίας τους. Αντίθετα, για την αθεϊστική μοναδολογία του Ταρντ, ήταν η ελεύθερη βούληση για δράση των μονάδων (που μπορούσαν να αλληλοεπιδρούν και να αλληλοστοχάζονται τους εαυτούς τους) ο μόνος τρόπος που μια δομή, μια κοινωνία, μπορούσε να συνυφανθεί από τα στοιχεία της, τις μονάδες, που την συναποτελούσαν.

Επιπλέον, ο Ταρντ θεωρούσε ότι η ελεύθερη αυτοδύναμη συνύφανση του κοινωνικού όλου από τα μοναδολογικά μέρη του υλοποιούνταν μέσω δυο τυπικών μηχανισμών συμπεριφορικής δράσης: της επιβολής της μιας μονάδας πάνω σε μια άλλη και της μίμησης της μιας μονάδας από μια άλλη.

Πάντως, η μίμηση, για τον Ταρντ (όπως και στη συνέχεια για τον Ντελέζ), ήταν μια απόλυτη και καθολική επανάληψη, που ποτέ δεν μπορούσε να είναι η ίδια, να αναπαραγάγει στην εντέλεια την αρχή της. Αλλά, διαρκώς την μετατόπιζε όλο και πιο πέρα, την μετέδιδε από τη μια μονάδα στην άλλη με έναν τρόπο επιδημιολογικό, όπως ακριβώς ένας ψίθηρος ή ένας ιός θα μεταδιδόταν μέσα σε ένα δίκτυο.

Ας προσέξουμε όμως ότι οι σχέσεις αλληλεπίδρασης (μεταξύ μονάδων) δεν ήταν απλά και μόνο αυτό που ο Ταρντ ονόμαζε "ακτίνες μίμησης" (με την θετική ή την αρνητική έννοια του όρου), αλλά επιπλέον ήταν σχέσεις διανομής ή διεκδίκησης δύναμης (καταναγκαστικής ή μιμητικής). Επιπλέον, αυτή η σχεσιακή αγωνιστική (contentious) υπόσταση ή μορφή ύπαρξης των μονάδων ήταν, για τον Ταρντ, μια καθαρά ποσοτική, αριθμητική, στατιστική πραγματικότητα. Και άρα, και η "κοινωνιο"-λογία της σύνθεσης και της ανασύνθεσης αυτών των μονάδων δεν μπορούσε παρά να ήταν μια ποσοτική επιστήμη, η οποία δεσμευόταν από την ποσοτικοποίηση και, σε τελευταία ανάλυση, από την διατύπωσή της και την επεξεργασία της μέσα και μέσω διάφορων μαθηματικών τυπολογιών και λογικών.

Αυτό είναι ένα λεπτό σημείο που αφορά και εξηγεί τη συνάφεια και τη σύγχρονη επικαιρότητα του Ταρντ για την κατανόηση μιας κοινής επιστημολογίας μεταξύ κοινωνιολογίας, στατιστικής και μαθηματικών. Γι' αυτό, πρέπει να το συζητήσουμε λίγο πιο αναλυτικά.

Για την ακρίβεια, όλες οι ψυχολογικές ή μικρο-μορφολογικές καταστάσεις του εσωτερικού ψυχισμού των μονάδων, οι οποίες αποτελούν την βάση και τα κίνητρα των δράσεων και των αλληλεπιδράσεων τους ήταν, για τον Ταρντ, οι συνδυασμοί τριών

συγκεκριμένων πραγμάτων: της αίσθησης, της πεποίθησης και της επιθυμίας. Από τα τρία αυτά πράγματα, το ένα (οι αισθήσεις) είναι καθαρά ποιοτικό τα άλλα δυο (οι πεποιθήσεις κι οι επιθυμίες) είναι καθαρά ποσοτικά.

Για τον Ταρντ, μια αίσθηση ήταν ποιοτική γιατί δεν είχε διαβαθμίσεις ή αντιθέσεις των τύπων που προσλαμβάνονταν μέσω αυτής. Φυσικά, οι αισθήσεις αλλάζουν, αλλά τότε μεταμορφώνονται σε κάποιον άλλο τύπο, σε άλλες διαφορετικές αισθήσεις.

Από την άλλη μεριά, για τον Ταρντ, οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες πάντοτε ήταν διεκδικούμενες, εναντιούμενες, συγκρουσιακές, πολωμένες γύρω από κάποιες αντιθέσεις, όχι απλώς (ή διαρκώς) δυαδικές, αλλά τυπικά τοποθετημένες πάνω σε μια κλίμακα διαβαθμίσεων της έντασης και της βαρύτητας των αποχρώσεών τους. Με άλλα λόγια, η κινητήρια δύναμη κάθε κοινωνικής αλλαγής, για τον Ταρντ, δεν ήταν απλώς και μόνο η μοριακή εντατικότητα ή η μοριακή επαναστατικότητα των Ντελέζ και Γκαταρί, αλλά η ποσοτική συγκρουσιακή αγωνιστικότητα της ανασυντιθέμενης μοριακής πραγματικότητας. Κι επιπλέον, χρησιμοποιώντας την αργκό των Ντελέζ-Γκαταρί, οι ποσοτικές-εντατικές μοριακότητες είχαν για τον Ταρντ την προτεραιότητα απέναντι στις ποιοτικές-

μαζικοποιημένες (molar) ραβδώσεις (striations) μέσα στον κοινωνικό χωρόχρονο.

Για τους λόγους αυτούς και με την έννοια αυτή, ο Ταρντ θεωρούσε ότι η οποιαδήποτε αγωνιστική συγκρουσιακή αντιθετικότητα, και εν προκειμένω οι πεποιθήσεις κι οι επιθυμίες, δεν μπορούσαν παρά να ήταν κάποια πλήρως ποσοτικοποιήσιμα μεγέθη, τα οποία εκφράζονται με την γλώσσα της διαφοράς, δηλαδή, των μαθηματικών και της στατιστικής. Αυτό σημαίνει ότι για την κοινωνιολογική έρευνα, οι αντιθέσεις κι οι συγκρούσεις δεν μπορούν παρά να είναι δεδομένα (σήμερα, μεγάλα δεδομένα, αύριο ποιος ξέρει). Και, παρόμοια, τα εμπειρικά δεδομένα δεν μπορούν παρά να προδίδουν κάποιες αντιθέσεις ή συγκρούσεις. Δεν γίνεται αλλιώς. Αυτήν ακριβώς την ισοδυναμία εμπειρικών αντικειμενικών (;) δεδομένων με συναισθηματικά φορτισμένες υποκειμενικές (;) συγκρούσεις είναι αυτό που προσπάθησα να περιγράψω με την πολιτική-κινηματική έννοια της "αγωνιστικότητας των αριθμών" (ακολουθώντας την ορολογία της Chantal Mouffe).

Ας μην παραβλέπουμε όμως το γεγονός ότι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες δεν υπάρχουν ποτέ σε καθαρές ανόθευτες οντικές μορφές. Πάντοτε είναι ανακατεμένες με αισθήσεις, αισθήματα, αγωνίες, ελπίδες,

με υποκειμενικά κίνητρα και με ψυχικές προδιαθέσεις ή εχέγγυα αμυντικών ή φαντασιακών προκαταλήψεων.

Το παράδοξο αυτής της ανάμειξης είναι ότι το υποκειμενικό στοιχείο (πεποιθήσεις-επιθυμίες) είναι το ποσοτικοποιήσιμο, μετρήσιμο, πλαστικοποιήσιμο, δηλαδή, το διαρκώς αναπροσαρμοζόμενο στοιχείο της ανθρώπινης δράσης. Αντίθετα, το εμπειρικό αισθητηριακό στοιχείο της ποιοτικής διαφοράς είναι εκείνο που αμφιβάλλει, που αντιστέκεται, που αρνείται να παραδοθεί αμαχητί στην πανοπλία της φαινομενικά αντικειμενικής επικράτειας των αριθμών, με τους οποίους όμως μετράται το ενδεχομενικό υποκειμενικό χάος της ψυχικής εσωτερικότητας των μονάδων.

Σε οποιαδήποτε περίπτωση, το δράμα της σύγκρουσης της υποκειμενικής αγωνιστικότητας των αριθμητικών δεδομένων με την αντικειμενική αισθητηριακή-εμπειρική ναρκισσιστική αδράνεια των ποιοτικών καταστάσεων θα οξύνεται όλο και περισσότερο στον βαθμό που η τεχνολογική προσθετικότητα των μεγάλων δεδομένων και των εργαλείων της μέτρησης και της μαθηματοποίησης των εννοιών θα διεισδύει όλο και περισσότερο μέσα στα άδυτα της εμπειρικής-αισθητήριας ατοεπιβεβαίωσης του ανθρώπινου Είναι.